

Ігор Вегеш, Маріанна Колодій

КОНЦЕПТ ТОЛЕРАНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Дискурс толерантності в українській політичній науці на сучасному етапі потребує ретельних теоретичних конструювань, які би відображали всю специфіку факторів нинішнього становища України. Одним із таких факторів, безперечно, слід вважати військовий конфлікт із Російською Федерацією. Саме війна на Донбасі є одним із ключових аргументів критично налаштованих щодо толерантності інтелектуалів, які наголошують на тому, що ідея толерантності є своєрідним «послаблюючим» фактором у протистоянні з агресивним сусідом.

Логіка війни диктує свої дискурси, в яких будь-які несилові способи комунікації, як правило, трактуються як прояви слабкості. Оскільки ведення війни формує потребу постійної включеності у її смисли, постійну готовність до ще більшого загострення конфронтації, то це, в свою чергу, сприяє формуванню конкретної структури репрезентації «іншого». Природа цієї структури є бінарною та дихотомічною, адже взаємодія/протиставлення «я–інший» тут автоматично переходить у формат протистояння «друг-ворог». За таких умов насильство, звісно, виходить на перший план серед усіх способів комунікації. Насильство і є справжньою комунікацією війни.

У свою чергу, толерантність, будучи маніфестацією мирного способу спілкування, тобто цілковито протилежного до насильства, часто може сприйматися як прояв «слабкості». Звісно, важко не погодитися з критиками толерантності, коли вони наголошують на неможливості мирного діалогу в розпалі бойових дій. Також можна цілком сприйняти ту точку зору, що для початку мирної, толерантної комунікації, першочерговою опцією є припинення вогню. Звідси випливає, що не завжди толерантність є шляхом до миру, а дуже часто мир може бути шляхом до толерантності. Таким чином, ідея толерантності тут може сприйматися якщо й не «загрозливою», чи «шкідливою» для національної безпеки воюючої країни, то як мінімум «недоречною».

Втім, таке бачення не витримує критики, якщо йому протиставити толерантність як «силу», як достатньо активну оборонну конструкцію, яка має на меті запобігти відцентровим тенденціям у суспільстві, тенденціям соціального розколу та розпаду. Така модель толерантності є скоріше дієвою

«м'якою» силою, яка, долаючи різного роду протиріччя в середині соціуму, здатна «зцементувати» його перед обличчям агресора. За такого трактування, толерантність є не лише важливою умовою державного будівництва в Україні, але й невід'ємною складовою ефективного розвитку інститутів демократії та громадянського суспільства. Посилюючи ці компоненти в суспільно-політичному просторі українського суспільства, ми зменшуємо соціальну й політичну напругу, посилюємо цінності демократії та принципи плюралізму, які базуються на повазі до «іншого». У свою чергу, повага до «іншого» здатна трансформуватися у модель взаємодії з «іншим», модель, в основі якої закладено єдність відмінностей. Така модель спонукає до конструктивної співпраці різних «інших» на спільне благо. В даному випадку толерантність постає як фактор, що посилює суспільний порядок, а отже, посилює й національну безпеку. Зрештою, прогресивні практики взаємодії «інших» здатні посилити не лише повагу до відмінностей між ними, але й стимулювати константне відчуття єдності у повазі до цих відмінностей. Така єдність може стати потужною силою в опорі агресивним діям сусідніх держав. Звідси випливає, що толерантність можна трактувати не лише як фактор, а скоріше навіть як інструмент національної безпеки.

Якщо трактувати нинішній етап розвитку глобальної політики, як такий, що за своєю сутністю відображає «боротьбу за демократію», тобто чітко окреслює протистояння демократичних соціумів із недемократичними як один із найважливіших аспектів сьогодення, то навіть тут проблематика толерантності займає особливе місце. Адже мова тоді йде про боротьбу цінностей та філософій – плюралізм проти одновимірності, «відкриті» системи проти «закритих», демократія проти автократії. У цьому принциповому протистоянні оприявнюється ще одна дуже важлива складова – толерантність проти інтолерантності.

У цьому глобальному конфлікті ціннісний вибір українського суспільства начебто очевидний. Намір інтегруватися до системи західних цінностей був озвучений досить переконливо. Втім, самі ці цінності в нашому суспільстві часто сприймаються як такі, що можуть стати частиною громадянської культури без особливих зусиль, без копіткої щоденної роботи над тим, аби інкорпорувати їх у структуру постколоніальної політичної свідомості. Тиск тоталітарного минулого продукує конкретну світоглядну установку, відповідно до якої будь-які прогресивні зміни в країні залежать лише від волі та намірів політичної верхівки. При цьому має місце нівелювання соціальних індивідів у якості суб'єктів вибору цінностей, смислів, орієнтирів та шляхів розвитку. Перманентне ставлення до влади як до єдиного механізму соціальних перетворень саме по собі продукує «пасивного» соціального індивіда, здатного тільки чекати й терпіти. Жодні реформи не наблизять український соціум до системи західних цінностей, якщо воно саме не усвідомить того, що без колективних зусиль, без акумуляції широкого суспільного ресурсу система цінностей буде недієвою.

Активне суспільство, об'єднане цінностями демократії та прогресу, починається із налагодження комунікації, в першу чергу мова йде про

комунікацію між домінуючими спільнотами та меншинами, між провладним та опозиційним дискурсами. У свою чергу, комунікація в демократичному суспільстві можлива лише на засадах поваги до «іншого», тобто на засадах толерантності. І тут толерантність постає як конфліктологічна категорія, оскільки вона не ліквідує конфлікти, вона «не розчиняє ці конфлікти, а обмежує деструктивність суперечки або – у кращому випадку – призводить до позитивної динаміки» [1, с. 12]. А в більш широкому контексті, можна припустити, що толерантність є найпродуктивнішим способом комунікації у глобалізованому світі, у світі, який тяжіє до глобальної інтеграції, зберігаючи при цьому плюралізм саморепрезентацій та самосприйняття. Розвиток України, якій ніяк не оминуть світових зрушень, не в останню чергу також можна трактувати як частину глобальної боротьби за виживання цінностей демократії та прогресу. В даному контексті можна погодитися з німецьким дослідником Х.-Г. Юстенгофеном, що «політична та військова боротьба в Україні та через Україну є одночасно: боротьбою соціального та політичного спрямування цього пострадянського суспільства, а також геостратегічною боротьбою між Росією та Заходом. Ці дві боротьби взаємопов'язані та стимулюють одна одну» [2, с. 85].

Таким чином, у контексті національної безпеки концепт толерантності здатен відігравати роль інтегруючої сили, яка покликана гуртувати соціум перед різноманітними загрозами та викликами, в тому числі й перед загрозою агресії з боку суб'єктів глобальної політики. Крім цього, толерантність є однією із ключових цінностей у розбудові та ефективному функціонуванні демократичних інститутів. Злагоджена робота останніх є запорукою стабільності та впорядкованості, що робить їх нелегким для «розхитування» об'єктом агресивної геостратегії. Не в останню чергу також слід наголосити на тому, що толерантність є ціннісним бар'єром, який відокремлює демократичний світ від недемократичного.

1. Проактивна толерантність як шлях до миру. Християнське соціально-етичне визначення толерантності як концептуальної основи проекту «Толерантність на кордонах Європи: вимір для України»; [Автори: Маркус Фогт, Рольф Гусманн, з доповненнями Михайла Фетька, Фелікса Геєра, Іво Франкрайтера, Ігоря Вегеша, Маріанни Колодій та Олександра Бокотєя]: Ужгород, ФОП Наумченко Н.В., 2019. 26 с.
2. Justenhoven H.-G. The Autonomy of the Individual and the Struggle in Ukraine / *Толерантність на кордонах Європи: вимір для України*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції; [Упоряд. І. Вегеш, М. Колодій; Відп. за вип.: М. Вегеш]: Ужгород, ФОП Наумченко Н.В., 2019. 144 с.